

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

„Útikönyv ez, amelyet Navarra földjének szülötte Rabbi Benjámín, Jóna fia állított össze – nyugodjék a Paradicsomban. Nevezett Rabbi Benjámín szülővárosából, Tudelából kelt útra, és számos távoli országon vágott keresztül, amint e könyv is utal rá. Mindazon helyeken, ahová eljutott, feljegyzést készített mindenről, amit látott vagy megbízható személyektől értesült – olyan dolgokról, amelyekről korábban nem hallottak Szefarád földjén. Ugyancsak megemlíti bizonyos e helyeken lakozó bölcseket és illusztris férfiakat. Ő hozta magával e könyvet a Kasztília országába való visszatértekor a 4933. esztendőben.¹ Nevezett Rabbi Benjámín bölcs és értelmes ember, járatos a Törvényben és a Halakhában, állításait pedig bárhol tettük is próbára, pontosnak találtuk azokat – tényszerűnek és következetesnek, minthogy ő maga is szavahihető férfiú.”²

Az utazás időpontja

A fent idézett héber nyelvű bevezető bocsátotta útjára a hírneves zsidó világjáró útleírását, a *Massza'ot sel Rabbi Benjámint – a Benjámín rabbi utazásait*. A mű első kiadása 1543-ban látott napvilágot Konstantinápolyban, a híres Soncino nyomdászfamília jóvoltából.³

Magáról az útleírás szerzőjéről, Tudelai Benjámínról, a híres utazóról nem maradtak ránk olyan források, amelyek a foglalkozására, hátterére vonatkozóan támpontot nyújthatnának, és útinaplójából sem hámozhatók ki ezekre, vagy utazása körülményeire, esetleges viszontagságaira vonatkozó részletek. Mindettől eltekintve útjának időpontját egyértelműen a 12. század második felére tehetjük. A. Asher az 1160-as évszámot jelöli meg az indulás kezdő dátumaként. Michael A. Signer az utazás egészét 1169 és 1171 közé datálja,⁴ míg az *Encyclopaedia Judaica* 1159-re vagy 1167-re helyezi Tudelai útjának kezdetét, a szülőföldjére való visszatérést pedig 1172-73-ra.

Asher véleménye szerint Tudelai Benjámín 1159 után kelt útra; feltehetően 1161 decemberében ért Konstantinápolyba, 1171-ben pedig Egyiptomba. A leírás Asher szerint

¹ Vagyis i. sz. 1173-ban.

² Signer–Adler–Asher 2010. 55. Hebrew Introduction. Tudelai Benjámín útleírásának részleteit az angol fordításból készítette: Mezei Zoltán József.

³ A mű már a 13–15. században is jól ismert volt műveltebb körökben, de nyomtatásban ekkor jelent meg először. 1556-ban, Ferrarában egy másik kéziratot is kiadtak. A könyv az idők során számos reprint kiadást ért meg, később pedig csaknem valamennyi európai nyelvre lefordították. (Signer–Adler–Asher 2010. 155. Asher Bibliography.)

⁴ Az úti beszámoló e fordítóinak és kutatóinak személyére a továbbiakban visszatérek.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

mintegy tizennégy éves időszakot ölel fel, amely 1173-ban zárult.⁵ Annyi tehát bizonyos, hogy tágabb történelmi perspektívából nézve a második (1147–1149) és a harmadik keresztes hadjárat (1189–1192) között zajlott az utazás.⁶

Történelmi háttér és kulturális hatások

Tudelai Benjámín munkájának mind irodalmi formája, mind nyelve arra utal, hogy annak a kulturális tradíciónak volt az örököse, ami al-Andaluzból vagyis a muszlim Spanyolországból származott. Az Ibériai-félszigetre a 10–11. században jellemző politikai egység a 12. század első felében megbomlott. Északról keresztény lovagok érkeztek a *reconquista* jegyében, délen pedig szigorúan aszketikus iszlám teológiát valló, a vallási kisebbségek irányában intoleráns berber törzsek dúlták fel az ország politikai és vallási nyugalma. Az Almohád Kalifátus terjeszkedése számos zsidó családot kényszerített menekülésre.⁷

Signer feltételezi, hogy Tudelait ugyanazok a kulturális és intellektuális hatások érték, mint kortársát, a cordobai születésű Maimonidészt,⁸ aki Spanyolországból menekült Egyiptomba. Az útikalauzra különösen két világ gyakorolhatott nagy hatást: az arab tudomány és kultúra, valamint a zsidó kultúra, amely természetesen magában foglalta a Tanakhot és a rabbik klasszikus munkásságát is. Megfigyelései során Benjámín többször hivatkozik bibliai passzusokra. Ugyanakkor jól ismeri a rabbinikus tanításokat is, így képes megkülönböztetni a normatív rabbinikus hitet és vallásgyakorlatot az attól elhajló irányzatoktól. Meglehetősen formális középkori héber nyelvezetét időnként arab kifejezések tarkítják. Feltehetően beszélt arabul, és ez nagymértékben megkönnyíthette utazásait, valamint mélyebb betekintést adott kora intellektuális miliójébe.

A világotutató megfigyelései tükrözik az andalúziai zsidókra jellemző értékrendet: ők becsülték az iszlám és a zsidó kultúra szintézisét, és saját magukra egyfajta intellektuális és társadalmi elitként tekintettek. A tudást és a családi származást identitás erősítő tényezőnek tartották, ugyanakkor hétköznapi életük részét képezte a közösség támogatása, a filantrópia és a jótékonykodás.⁹

⁵ Signer–Adler–Asher 2010. 49. Asher Introduction.

⁶ Ibid, 42. Adler Introduction. További azonosítási pont, hogy Tudelai Benjámín utazása idején III. Sándor (1159–1181) ült a pápai állam trónján.

⁷ Signer–Adler–Asher 2010. 15–16. Signer Introduction.

⁸ Móse ben Majmún (1135–1204).

⁹ Signer–Adler–Asher 2010. 17. Signer Introduction.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

Tudelai e szempontokat mind figyelembe veszi: az egyes helyeken gondosan feljegyzi az ott élő zsidó közösség létszámát, kiemeli tudományos és vallási életük jellemzőit, az előkelők rangját, a zsidók által űzött foglalkozásokat és jótékonyági tevékenységüket. Nagy figyelmet szentel a kereskedelemnek és az építészetnek, útinaplója segítségével betekinthetünk a bizánci uralkodó vagy a bagdadi kalifa palotáiba, megismerhetjük az alexandriai világítótorony titkát, de olyan érdekességekről is értesülünk, mint az asszaszinok szektája, az Indiai-óceán gyöngyhalászhajói, a samaritánusok vagy a drúzok világa. Utóbbiakról a nem arab nyelvű irodalomban elsőként Tudelai Benjámín számolt be.¹⁰

Az utazó érdeklődése nem korlátozódik a zsidó vallásra. Jártassá válik a keresztény világ irányzatai közt: hallunk bizánci keresztényekről, jakobitákról és nesztoriánusokról, értesülünk a bagdadi kalifa, és így az iszlám egyes rituáléiról, illetve megismerkedhetünk az alexandriai zsidók két közösségének eltérő liturgikus szokásaival is. Mindebből arra következtethetünk, hogy Benjámín idejében a vallási élet a maihoz hasonlóan igen változatos és pezsgő volt – nem csupán a pápaságból állt, mint ahogyan a középkor hallatán némelyek gondolnák.¹¹

Tudelai utazásának okát és célját illetően szintén csak találgatni tudunk. Signer szerint előfordulhat, hogy egyfajta zarándoklatnak szánta Izrael földjére; talán fel akarta kutatni hányatott sorsú testvéreit; de az is lehet, hogy a prosperáló kereskedőközösségeket akarta felmérni – vagy akár mindhármat egyszerre. Marcus N. Adler szerint „a középkori zsidó sokat utazott. Ő volt a bolygó zsidó, aki fenntartotta a kommunikációt az országok között. Természetes hajlama volt a kereskedelemre és az utazásra.”¹²

A fordítás és célja

Az úti beszámoló első zsidó fordítója Adolphus Asher (1800–1853) volt, aki Berlinben alapított kiadóvállalatot. Két kötetes fordítása különleges szemléletmódot tükrözött: az első kötet a kipontozott héber szöveget és a fordítást, a második pedig kora két jeles zsidó tudósának, Leopold Zunz-nak és Fürchtegott Lebrecht-nak terjedelmes jegyzeteit tartalmazta. A másik kiváló – Asher-éhez képest további előrelépést jelentő – fordítás Marcus Nathan Adler (1837–1911) tollából született, aki Nagy-Britannia főrabbijának fia volt. A felvilágosult ortodox családból származó és a Londoni Egyetemen diplomázó Adler már korábban is nagy

¹⁰ Encyclopaedia Judaica 1996. Vol. 4. 537.

¹¹ Signer–Adler–Asher 2010. 13–14. Signer Introduction.

¹² Signer–Adler–Asher 2010. 43. Adler Introduction.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

érdeklődést mutatott egzotikus zsidó közösségek iránt. 1900-ban például a kínai zsidóságról publikált egy művet, majd 1907-ben kiadta Tudelai Benjámín útinaplójának héber szövegét a fordítással egyetemben, s mindezt nagyfokú műveltségről tanúskodó jegyzeteivel egészítette ki.¹³

Mind Asher, mind pedig Adler olyan korszakban alkottak, amikor a zsidó tudósok mindent megtettek azért, hogy bemutassák: nagy mértékben járultak hozzá a tudomány fejlődéséhez. A késő 19. és kora 20. században az európai zsidóság egyre inkább kivette részét Nyugat-Európa intellektuális életéből. Tudelai Benjámín útleírásának tudományos fordításban történő kiadása fontos célt szolgált: jelezte, hogy a zsidók az európaiak között élen jártak a Kelet felfedezésében.¹⁴ E törekvés azzal is magyarázható, hogy bár Tudelai műve korán elfogadást nyert úgy zsidó, mint keresztény körökben, és több kiadást is megért, a 17. és 18. században a teológusok már azt állították, hogy a szerző csupán nagyobbak akarta láttatni a zsidó közösséget, mint amekkora valójában volt. És bár híres történészek is hivatkoztak rá, mégis megpróbálták bizonyítani azt, hogy az utazásokra valójában soha nem került sor – Benjámín soha nem hagyta el Tudelát.¹⁵ Asher és Adler fordításainak elkészülte óta azonban több olyan más úti beszámoló vagy kereskedelmi levelezés is napvilágra került (többek között a kairói Ben Ezra-zsinagóga híres genizájából), amelyek megerősítették és kiegészítették Tudelai Benjámín 12. századi beszámolóját.

Asher a bevezetőben megjegyzi, hogy az útleírás „több tényt és kevesebb mesét tartalmaz, mint bármely más korabeli mű”.¹⁶ Erényei azonban nem merülnek ki ennyiben, Asher szerint jelentőségét az alábbiak is igazolják:

1. Ez a leírás a legteljesebb beszámoló a 12. századi zsidóság állapotáról és számáról.
2. A keresztes hadjáratok korából származó legjobb anyag az európai, ázsiai és afrikai kereskedelmi tevékenységek leírásáról.
3. Tudelai az első európai, aki beszámol az asszaszinokról; ő említi elsőként Kínát – jóllehet a feltevések szerint Bagdadon túli területeken személyesen már nem járt, azokat csupán hallomásból írta le.

¹³ Signer–Adler–Asher 2010. 34. Signer Introduction.

¹⁴ Ibid, 35. Ne feledjük, hogy Marco Polo (1254–1324), az európai kultúrában a világutazó „prototípusa”, a *Massza’ót sel Rabbi Benjamin* megírása után mintegy száz évvel született.

¹⁵ Signer–Adler–Asher 2010. 51. Asher Introduction.

¹⁶ Ibid, 47.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

4. A mű a középkori irodalomtörténet egyedülálló alkotása, mert „számtalan érdekes, helyes és autentikus információt tartalmaz az akkor ismert világ mintegy háromnegyedének állapotáról”, és mert „egyik korabeli alkotás sem mentes annyira a meséktől és babonáktól”, mint Benjámín leírása.¹⁷

Amint a fentiekből is kiviláglik, Tudelai Benjámín rendkívül széles látókörből, több szempontot követve írt az általa meglátogatott helyekről. Dolgozatom következő részében a nagyobb városokról – Rómáról, Konstantinápolyról, Bagdadról és Kairóról – szóló beszámolókból válogatok.

Róma¹⁸

Tudelai Luccából érkezik Róma városába, amelyet „a kereszténység királyságának központjaként” aposztrofál. Itt kétszáz zsidó él,¹⁹ akik tiszteletreméltó pozíciókat töltenek be, és nem fizetnek adót. Nagy tudósok vannak köztük, például Dániel főrabbi és Jehiél rabbi, aki Sándor pápa tisztviselőjeként dolgozik. Tudelai minden bizonnyal személyesen is találkozott vele: „Jóvágású, intelligens és bölcs fiatalember, aki bejáratos a pápa palotájába, mivel ő a sáfára házában és mindenének, amije van. Annak a Náthán rabbinak az unokája, aki összeállította az Arukhot és annak kommentárjait.”²⁰ Benjámín ezek után felsorolja több tudós rabbi nevét, majd Róma építészeti leírásába fog. Kiegészítésként még császárok neveit említi, és ismerteti a Colosseum jellegzetességeit is. Lateráni Szent János templomának leírásánál megjegyzi, hogy ott „két bronzszobor található, amelyeket a Templomból²¹ hurcoltak el; Salamon király kezemunkái [*sic!*], és mindegyik oszlopra rá van vésve: »Salamon, Dávid fia«. A római zsidók elmondták nekem, hogy minden év Áv hó²² 9-én az oszlopokon vízhez hasonlatos nedvesség jelentkezik. Van még egy barlang, ahol Titus, Vespasianus fia tárolta a Templom kincseit, amelyeket Jeruzsálemből hozott magával.”

Konstantinápoly²³

¹⁷ Signer–Adler–Asher 2010. 52. Asher Introduction.

¹⁸ Signer–Adler–Asher 2010. 63–64.

¹⁹ Könnyen elképzelhető, hogy Tudelai csak a családfőket számolta.

²⁰ Arukh: a talmudi irodalom szótára és lexikona, amelyet a római Nátán ben Jehiél (1020–1106) írt és rendezett alfabetikus sorrendbe.

²¹ Értsd: a jeruzsálemi második Szentélyből.

²² Július–augusztus.

²³ Signer–Adler–Asher 2010. 69–72.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

A Földközi-tenger partvidékén végigutazva, Tudelai eljut Konstantinápolyba, „Jáván egész, Görögországnak nevezett földjének fővárosába. Itt van Emánuel királynak, a császárnak a rezidenciája [*sic!*]”²⁴ Megtudjuk, hogy Konstantinápoly nyüzsgő város, ahová „mindenféle kereskedők érkeznek Babilon földjéről, Sineár földjéről, Perziából, Médiából, Egyiptomból, Kánaán földjéről, az orosz birodalomból, Hungáriából [!], Besenyőországból,²⁵ Kazáriából, Lombardia és Szefarád földjéről.”

Tudelai Benjámint minden bizonnyal lenyűgözte Konstantinápoly sokszínűsége, hiszen megjegyzi: „nincs a világon ehhez fogható, kivéve Bagdadot, az iszlám nagy városát”. Ez „a görögök pápájának a székhelye, mivel a görögök nem engedelmessé válnak Róma pápájának”. A leírás szerint a város elmondhatatlan gazdagsága az évente beszedett adókból származott. A Santa Sophia templomban²⁶ az arany- és ezüstoszlopok, valamint -lámpák sokasága fogadta, a palota közelében pedig az uralkodó „vidámparkja”, a hippodrom nyugözte le, ahol „Jézus születésének évfordulóján a király évről évre nagy mulatságot rendez.” Ekkor mindenféle nemzetből érkeznek ide emberek – mutatványosok oroszánokkal, leopárdokkal, medvékkel, madarakkal, amelyeket összeeresztenek egymással, hogy megküzdjenek. „Ilyen szórakozást sehol máshol nem találni.”

A városban mindenhol gazdagság és pompa: a templomoktól a palotáig. „Ilyen gazdagságot sehol máshol nem látni a világon. Vannak itt tanult emberek is, akik ismerik a görögök minden könyvét; esznek és isznak, mindenki a maga szőlője és fügefája alatt” – tudósít Benjámín, Mikhá prófétától vett idézettel (4,4) illusztrálva a látottakat. Megtudhatjuk, hogy a görög lakosok nagyon gazdagok, sok aranyuk és drágaköviük van, és aranyhímzéses selyemben, lovon járnak – „úgy néznek ki, mint a hercegek”.

Benjámín fürkésző tekintetét nem kerülik el az árnyoldalak sem. Ennek az életmódnak ugyanis ára van: a külső ellenséggel – „Maszud szultánnal, a Tógarmim,²⁷ akiket törököknek hívnak, királyával” – szemben bizony zsoldosokat kell fogadni, mert „a bennszülöttek nem harciasak, hanem olyanok, mint az asszonyok, akiknek nincs ereje a harchoz”.

Nem véletlen, hogy a leírásból eddig kimaradtak a zsidók: ők nem a városban laktak, hanem egy keskeny öböl túloldalán helyezték el őket, oly módon, hogy ha üzletelni akarnak a

²⁴ I. (Nagy) Manuél Komnénosz (1143–1180), anyja I. László magyar király Piroska nevű lánya volt.

²⁵ Adler megjegyzi, hogy ez a Duna és a Dnyeper között elterülő ország a klasszikus idők Daciájának felel meg. (Signer–Adler–Asher 2010. 70.)

²⁶ A Hagia Sophia spanyolos változatát használja.

²⁷ Szeldzsukok.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

városlakókkal, csak a tengeren keresztül tudnak odajutni. A beszámoló szerint a zsidó negyedben kétezer rabbanita zsidó és közel ötszáz karaita él, akiket védőfal választ el egymástól.²⁸ Élnek köztük tudósok, selyemművesek és sok gazdag kereskedő is. „Egy zsidó sem járhat lovon. Az egyetlen kivétel rabbi Solomon Hamicri, a király orvosa”, aki befolyása révén enyhíteni tudott a zsidókkal szembeni elnyomáson. A városnak ebben a részében már érezhető a feszültség, „mert [a zsidók] igen alacsonysorsúak, és sok a gyűlölet velük szemben, amit a tímárok táplálnak, akik a piszkos vizet a zsidók házáinak ajtaja előtt öntik ki és beszennyezik a zsidónegyedet. Tehát a görögök gyűlölik a zsidókat, jót és rosszat egyaránt, és nagy elnyomás alá vetik őket, megverik őket az utcán, és minden módon kérlelhetetlenek velük szemben. Ám a zsidók gazdagok és jók, kedvesek és jószívűek, sorsukat jókedvvel viselik. A zsidók által lakott negyedet Perának hívják.”

Bagdad²⁹

Az útleírás legterjedelmesebb szakasza Bagdadról, „a Mohamed családjából származó Emir al Muminin al Abbászi kalifa királyi székhelyéről” szól. „Ő a mohamedán vallás feje, és az iszlám összes királya engedelmeskedik neki; hasonló pozíciót tölt be, mint a pápa a keresztények felett”. Tudelai élénk leírást ad a kalifa környezetéről és szokásairól, és kiemeli a zsidókhöz fűződő különleges viszonyát is. „...Kedves Izraelhez, az Izrael népéhez tartozók közül sokan szolgálnak neki; ismer minden nyelvet és jártos Izrael törvényében. Olvas és ír a szent nyelven [azaz héberül].” A kalifa már-már túlvilági erényekkel felruházott lényként emelkedik ki a leírásból. „Nem veszi ki a részét semmiből, ha az nem a saját kezének keresménye. Ágytakarókat készít, amelyekre ráhelyezi pecsétjét; udvaroncai ezeket eladják a piacon, a föld nagyjai megvásárolják azokat, ő pedig a bevételből tartja fenn magát. Igaz és becsületes ember, mindenkinek békességet szól.” A Mekkába tartó zarándokok igyekeznek elnyerni az áldását, mert „úgy tekintenek rá, mint Mohamedre”. A kalifa jóságáról kialakított képet némileg árnyalja azonban az az észrevétel, hogy gyakorlatilag minden családtagját fogolyként kezeli a palotában (ámbar nagy pompában élhetnek), nehogy fellázadjanak ellene.

Tudelai Benjámín részletesen ismerteti a kalifa azon szokását, amikor évente egyszer, az El-id-bed Ramazan ünnepén elhagyja palotáját, és öszvérháton a Bászra-kapunál magasló

²⁸ Tudelai leírása szerint Cipruson is létezett ez a két irányzat, valamint az epikurszinokat is megemlíti. E görögből vett kölcsönszóval ('epikureusok') illeték azokat az eretnekeket, akiket az izraeliták mindenhol kiátkoztak, kivetettek maguk közül. (Signer–Adler–Asher 2010. 75.)

²⁹ Signer–Adler–Asher 2010. 95–102.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

mecsetbe megy, ahol végrehajt egy szertartást, amelyet Benjámín az ő „pészachi áldozatukként” ír le.

Az úti beszámoló szerint 40 ezer zsidó élt Bagdadban, ám ez a szám valószínűleg erős túlzás: négyezer fő talán reális lehet.³⁰ (Az elírás persze adódhat az eredeti kézirat állapotából is.) Mindenesetre a közösség „biztonságban, prosperitásban és tisztességben él a nagy kalifa uralma alatt”. A városban tíz akadémia van. Ezeknek a vezetőit (*bátlánim*) Benjámín név szerint is megemlíti. Köztük van például rabbi Elázár, Cemáh fia, a rend feje, aki származását egészen a kórahita Sámuel prófétáig vezeti vissza. „Ő és a testvérei tudják, hogyan kell énekelni a dalokat, ahogyan az énekesek is énekelték abban az időben, amikor a Templom még állt.” Mindezek feje pedig Dániel, Hiszdáj fia, akit „a mi urunk, az Izrael száműzetésének feje” névvel illetnek. Származását egészen Dávidig vezeti vissza, és a mohamedánok is Szaidna ben Daoudeként (Dávid fiaként) emlegetik. A kalifa az uralma alatt élő összes zsidó gyülekezet fölött hatalmat adott neki, és „elrendelte, hogy mindenkinek, lett légyen mohamedán vagy zsidó, vagy az uralma alatt élő bármely más nemzet tagja, fel kell állnia öelőtte (az *exilarkha* előtt) és köszönteniük kell őt, valamint mindenkinek, aki ezt megtagadja, száz korbácsütést kell elszenvednie. És minden ötödik napon, amikor meglátogatja a nagy kalifát, lovasok, pogányok és zsidók kísérik, és hírnökök hirdetik előtte: »Utat a mi Urunknak, Dávid fiának, amint az jár neki«”.

A tiszteletadás ezzel még nem ér véget: „Majd megjelenik [az *exilarkha*] a kalifa előtt és kezet csókol neki, a kalifa pedig felkel és arra a trónra ülteti, amelyet Mohamed rendelt, hogy készítsenek el neki, és az összes mohamedán herceg, aki bejáratos a kalifa udvarába, felkel öelőtte. És a száműzetés feje leül a trónjára a kalifával szemben, Mohamed parancsának megfelelően, hogy beteljesedjen, amit a törvény ír: »Nem múlik el Júdatól a fejedelmi bot, sem a vezéri pálca térdei közül; míg eljő Siló, és a népek néki engednek«”³¹ (Berésit 49,10).

A száműzetés fejének „fennhatósága Sineár, Perzsia, Khoraszán, Séba, ami El-Yemen [Arabia], Dijár Kaláh [Bekr] és Arám-Naharáim [Mezopotámia]” közösségeire, valamint „az Ararát-hegység és az alánok földjének [Kaukázus] lakóira” terjedt ki. Hatalma ezenkívül érvényes volt „Sibéria földjén, a Tógarmim földjén élő közösségek felett, egészen Asveh-hegységig és Gurgán földjéig, amelynek lakói a gurganim, akik a Gihon [Oxus] folyónál élnek, ezek a girgashim, akik a [nesztóriánus] keresztény vallást követik. Ezenkívül hatalma

³⁰ Mind Adler, mind az Encyclopaedia Judaica cikkének szerzője szerint.

³¹ Károli Gáspár fordítása.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

kiterjed Szamarkand kapujáig, Tibet földjére és India földjére.” Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy ezekben az országokban a száműzetés feje adott felhatalmazást a közösségeknek a rabbik és miniszterek kinevezésére, akiket ő szentelt fel.

Bevételei a világ minden tájáról érkező felajánlásokból és ajándékokból álltak, de rendelkezett menedékházakkal, kertekkel és babiloni ültetvényekkel, továbbá atyáitól is örökölt földeket. A zsidók menedékházaiból, a piacokból és a kereskedőktől fix heti bevétele származott. Jól ismerte az írásokat és a Talmudot, és „naponta sok izraelitát megvendégt”. Beiktatásakor nagy összeget adott a kalifának, a hercegeknek és a minisztereknek. Kézíráttal iktatta be az akadémiák vezetőit.

Tudelai Bagdadban huszonnyolc zsinagógát talált, a város zsidóságáról pedig megállapította, hogy „tanultak és nagyon gazdagok”. A száműzetés fejének zsinagógájában olyan ezüsttel borított márványoszlopokat látott, amelyeken arannyal futtatott zsoltáridézetek álltak. A szerző megemlíti, hogy a város fontos kereskedelmi központ is egyben, továbbá sok bölcs, filozófus él itt, és „mágusok, akik jártasak mindenféle boszorkányságban”.

Kairó, Micrajim³²

Benjámín már a beszámoló elején két nagy zsinagógát említ: az egyik „Izrael földjének népéhez” (Keniszát-al-Sámijjin – ’északiak zsinagógája’),³³ a másik pedig „Babilon földjének népéhez” (Keniszat-al-Irakijjin) tartozott. Már is ecseteli a két csoport eltérő liturgikus gyakorlatát a tóraolvasás terén: „...a babiloni férfiak hetente egy részt olvasnak, amint az Spanyolországban is szokás, és a mi szokásunk is, hogy minden évben befejezzük a Törvényt; míg a palesztin férfiak nem így cselekszenek, hanem minden részt három részre osztanak, és a Törvénynek így háromévente érnek a végére. A két közösségnek ugyanakkor bevett szokása, hogy a Törvény öröme napján és a törvényadás napján összegyűlnek, és együtt imádkoznak. A zsidók között van Netanél, a hercegek hercege és az akadémia vezetője, aki az összes egyiptomi gyülekezet feje; ő nevezi ki a rabbikat és a hivatalnokokat, és a nagy király udvarához tartozik.”

Michael A. Signer szerint Tudelai Benjámín munkássága már csak azért is jelentős, mert a jeruzsálemi Templom lerombolása után a rabbik „arra a feltételezésre építették fel a jogi

³² Signer–Adler–Asher 2010. 128–131.

³³ Bár az elnevezés jelen esetben Egyiptom viszonylatában szerepel, mégsem egyiptomi eredetű. A Szentföld és népe Babilon vagy Jemen felől nézve is északnak számít, innen az elnevezés. (Dr. Kárpáti Judit szíves közlése.)

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

rendszert, a bibliai exegéziseket és az imádkozás szolgálatát, hogy az Örökkévaló összegyűjti majd a szétszórtakat Izrael földjére. Oly mértékben koncentráltak a visszatérés reménységére, hogy mindeközben nem foglalkoztak a diaszpórában élő közösségek történetének és vívmányainak megörökítésével. A babiloni és a palesztinai Talmud vajmi keveset árul el ezeknek a közösségeknek az életéről, vagy a nem zsidó kormányzatokkal fennálló viszonyáról”.³⁴ Így történt, hogy az olaszországi, palesztinai, bizánci, mezopotámiai és közel-keleti zsidóság 12. és 13. századi történetével foglalkozó történészek számára Tudelai műve megkerülhetlenné vált.

³⁴ Signer–Adler–Asher 2010. 27. Signer Introduction.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

FELHASZNÁLT IRODALOM

ENCYCLOPAEDIA JUDAICA

1996 Vol. 4. Jerusalem, Keter Publishing House, 535–538. (Benjamin of Tudela.)

SIGNER–ADLER–ASHER (Ed.)

2010 *The Itinerary of Benjamin of Tudela. Travels in the Middle Ages.* (Translation of *Masa'ot shel Rabi Benjamin.* Introduction by Michael A. Signer, 1983; Marcus Nathan Adler, 1907; A. Asher, 1840.) NightinGale Resources, Cold Spring, New York. (Fourth printing.)

STILLMAN, Norman A.

1998 *The Jews of Arab Lands. A History and Source Book.* Jewish Publication Society.

Tudelai Benjámín egzotikus utazásai

Mezei Zoltán József, MA

Mezei Zoltán József teológus, kultúratörténész, dokumentumfilmes, szerkesztő. Magyarország vidéki zsidóságának deportálását megörökítő dokumentumfilm-sorozatok (Bárány László rend.: *Soá napja; KL Auschwitz*) forgatókönyvírója, szerkesztője. A *Hetek* című hetilap és az *ATV 700-as klub* című műsorának munkatársa. Jelenleg (2015) a veszprémi zsidó közösséggel kapcsolatos forrásokkal, emlékekkel foglalkozik, ezeket gyűjti egy kötetbe, *Amíg az ég a föld felett lesz* címmel. Az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Zsidó Vallástudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

Zoltán József Mezei theologian, cultural historian, documentarian, editor. Screenwriter and editor of two documentary series about the deportation of Hungarian Jews outside Budapest (The Day of the Shoah, KL Auschwitz; director: László Bárány). Contributor to the *Hetek* weekly magazine and the Hungarian versions of *The 700 Club* on ATV. Currently (2015), he researches the sources and records about the Jewish community of Veszprém and collects these in a book which will be released under the title “While the Sky Will Be Above the Earth”. He is a PhD student at the Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies.

ABSTRACT

The Exotic Travels of Benjamin de Tudela

Benjamin of Tudela left for his world-discovering journey from Navarre in the Iberian Peninsula in the second half of the 12th century. His goal was to reach the Kingdom of Jerusalem, visiting the Jewish communities in the meantime on his way, and to record what he saw. His Hebrew itinerary, which also includes Arabic terms, is a real treasure for historians since his travels took place nearly one hundred years before the birth of Marco Polo. There are neither Jewish, nor Christian historical documents of such importance that describe the Mediterranean and the Near East from that time. In my paper, I briefly describe the author’s historical and cultural background, the importance of the translation of the itinerary and, finally, I present some of his descriptions of Rome, Constantinople, Baghdad and Cairo

Útmutatás azok számára, akik a cikket idézni kívánják:

MEZEI, Zoltán József 2015 Tudelai Benjámín egzotikus utazásai. *Yerusha. Zsidóság és kulturális antropológia. Online folyóirat. 2015/1.*

url: <http://www.yerushaonline.com/content/?v=h330j9y4>